

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ ПРОФ. Д-Р РУМЯНА БОЖИНОВА,

Институт за изследване на населението и човека - БАН

Относно конкурс за заемане на академичната длъжност „професор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2 Психология (Обща и възрастова психология), обявен в ДВ бр.22 от 16.03.2021 за нуждите на СУ „Св. Климент Охридски“ - ФНОИ

1. Обща информация за кандидата и представените материали за конкурса

В горепосочения конкурс участва един кандидат – доктор по психология МАРГАРИТА АНГЕЛОВА СТЕФАНОВА-БАКРАЧЕВА, доцент в ФНОИ при СУ „Св. Климент Охридски“. Подадените документи отговарят на основните изисквания на Закона за развитие на академичния състав на Република България за заемане на академичната длъжност „професор“, Правилника за приложението му и Правилника на СУ за развитие на академичния състав.

Доц. Маргарита Бакрачева е получила образователната и научна степен „доктор“ през 2004 г. с дисертационен труд на тема: „Психосоциална идентичност и субективно психично благополучие в юношеска възраст“. Тя заема академичната длъжност „доцент“ в ФНОИ при СУ „Св. Климент Охридски“ от 2018 г.. От същата година тя е и заместник декан на този факултет по проектна, международна дейност, връзки с обществеността. Заслужава да се отбележи също, че М. Бакрачева е доцент от 2011 година при БАН – ИИНЧ в предходния период на професионалната ѝ кариера.

Кандидатката има необходимият опит като преподавател в сферата на висшето образование – редовен преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ от 2018 година, хонорован преподавател от 2019 година в Националната Художествена Академия, хонорован преподавател от 2017 година в ПУ „Паисии Хилендарски“, хонорован преподавател от 2014 година във Военна академия „Г. С. Раковски“. Подчертано сериозната преподавателска ангажираност на кандидата е съпроводена и с успешно ръководство на дипломанти и докторанти. От приложената справка се вижда, че тя е ръководила самостоятелно 3 докторанти.

Доц. Маргарита Бакрачева се отличава със значим опит и от работата си като експерт, координатор и участник в национални и международни научни и образователни проекти (общо седем), научна редакция, рецензиране на научни издания и др..

Кандидатът доц. д-р Маргарита Бакрачева е представила за рецензиране 58 научни публикации, от които: 1) 2 самостоятелни научни монографии, едната от които е посочена като хабилизационен труд, 2) 1 колективна монография, 3) 4 статии и доклади, реферирани и индексирани в световни база данни (WoS, Scopus), 4) 43 статии и 2 студии, публикувани в нереферирани списания или в редактирани колективни томове, 5) 3 глави от колективни монографии. 15 от приложените публикации са на английски език и 31 от публикациите са в съавторство.

Представените за участие в конкурса научни трудове са извън трудовете за придобиване на ОНС „доктор“ и академичната длъжност „доцент“ и се приемат за оценка.

Приложен е списък с общо 54 цитирания на трудове на кандидата, от които 5 цитирания в научни издания, реферирани и индексирани в световно известни база данни, 49 в монографии и колективни томове с научно рецензиране.

Според приложената справка, посочените количествени показатели покриват изискванията за заемане на академичната длъжност „професор“.

2.Обща характеристика и оценка на научната продукция и приносите на кандидата

В съдържателен план публикациите на доц. Бакрачева са *изцяло по тематиката на обявения конкурс* – обща и възрастова психология.

Представените научни трудове определено характеризират кандидата като оригинален изследовател и компетентен учен, с широк кръг интереси. Тематичната ориентация на публикациите на доц. Бакрачева показва ясно изявена последователност и целенасоченост в изследователските търсения. Налице е също обвързаност на научния с приложния характер на разработваните теми, амбицията да се отговори на актуални за науката и социалната практика проблеми.

Въпреки разнообразието от проведените от доц. Бакрачева изследвания, трудовете могат да се разпределят в няколко основни области, което е направила и самата кандидатка и което аз приемам, както приемам и нейното виждане за приносите на приложените от нея изследвания.

Психосоциалната идентичност, отразена в 11 публикации и *стратегииите за управление на стреса*, включваща 12 публикации, са подобластите, които имат централно място в изследователските ориентации на доц. Бакрачева и на тях е посветен хабилитационният ѝ труд „Идентичност и справяне със стреса“ (*Маргарита Бакрачева (2017) Идентичност и справяне със стреса, Изд. Kolbis, София, с.316, ISBN: 978-619-7284-17-1,*) в много голяма степен демонстриращ качествата на кандидатката.

Посочената монография представя емпирично изследване, което е насочено към изясняване на специфични регулативни механизми по отношение на адаптацията на индивида към непосредствената социална среда, към нейния стресогенен характер и индиректно по отношение на психичното благополучие. Работата е фокусирана върху психосоциалната идентичност и прилаганите от индивида копинг стратегии с акцент взаимовръзката между тях. Темата е подчертано актуална и значима в областта на психология на личността и възрастовата психология, за които проблема за личностната самоопределеност, адаптационни процеси и ефективно функциониране са от ключово значение.

Структурата и изложението, на което е подчинен труда е в съответствие с емпиричният характер на разработката. В първата част кандидатката, в плана на съществуващите изследвания и утвърждавани концепции, проследява развитието на представата за идентичността като психологичен конструкт с подчертана значимост за развитието и адаптацията на личността към социалната среда. Тя поставя акцент върху компонентите на идентичността и процеса на изграждането им. Особена значимост е придадена на динамичния характер на феномена, на податливостта му към „движение“ напред и назад в рамките на различните възрастови периоди. С това е подчертана връзката му с външните обстоятелства, които могат да провокират нов поглед към себе си, предполагащ съответна адаптация.

Определено място в най-новите виждания на доц. Бакрачева в конкретната област заема виртуалната идентичност, която безспорно е в синхрон с новите реалности на живот и общуване на съвременния човек. Заслужава да се подчертае, че доц. Бакрачева много ясно извежда своите позиции в тази част (теоретичните предпоставки за

планираното изследване), базирайки се на съществуващите емпирични доказателства, включително на своите предходни изследвания.

В първата глава на труда е представен и копинга като феномен. Известно е, че стресът и справянето с него са едни от най-изучаваните проблеми в областта на психологията. Независимо от тяхната популярност доц. Бакрачева успява да ги представи в достатъчно атрактивен вариант, както и да насочи вниманието към въпроса за йерархията на копинг стратегиите, предполагаща включване на цялото многообразие от емоционални и поведенчески отговори на стресовите фактори на средата т.е. разгърнатото, максимално детайлно изучаване на копинга и неговата динамика.

От тази стабилна теоритична база авторката на монографията се насочва към изучаване на взаимовръзката между идентичността и копинга, за които приема, че са функционално близки и са обвързани с характеристиката на средата, с индивидуалната адаптивност на поведенческия избор и в последна сметка с психичното благополучие.

Постановката и дизайна на изследването, приложените изследователски методи (седем въпросника, интервюта и фокус групи) във висока степен осигуряват качествено провеждане на изследването и достоверността на получените резултати.

Разкриват се съществени закономерности, с приносно значение, по отношение функционирането на индивида в условията на ежедневен стрес. Доказва се, че изборът на копинг в значителна степен зависи от определеността на идентичността, но в същото време копинга, предполагащ определено справяне със стреса по един или друг начин рефлектира върху идентичността, предимно върху интерперсоналната идентичност – активните копинг стратегии стимулират изграждането на идентичността, а емоционалнофокусираните и избягването подкрепят отлагането на избора и самоопределенията.

Резултатите отреждат специално място на средовите фактори по отношение на посочените връзки и влияния, включително по отношение на проучваното въздействие на индивидуалните характеристики: възраст, наличие на партньор, наличие на деца, клубна дейност, време прекарано в социалните мрежи. Посочените тенденции, според проучването намират отражение върху така наречените резултативни променливи, а именно намерен и търсен смисъл в живота, психично благополучие, усещане за самота.

В края на изследването доц. Бакрачева илюстрира разкритите закономерности като описва индивида, който е под въздействие на фактори водещи до по-позитивно

усещане за себе си и индивида, свързан с фактори, водещи до по-негативно усещане. Реално, авторката на монографията реализира по-общата цел, която си поставя да изведе успешни поведенчески модели, които помагат на човек да бъде по-удовлетворен от живота и по-щастлив.

Резултатите от представеното в монографията изследване, като цяло освен научната си стойност имат и определена приложна значимост. Те предполагат разработване на интервенционни техники за стимулиране и постигане на положителни въздействия в процеса на развитие и промяна на личностната самоопределеност в хода на жизнения цикъл чрез подкрепа на тези копинг стратегии, които оказват влияние върху идентичността.

Заслужава да се отбележи, че приложения от доц. Бакрачева изследователски подход по същността си е функционален. Той предполага проследяване на функционирането на две променливи от различен порядък, на това как те се среща и си влияят взаимно в условията на ежедневния стрес, съпровождат съвременния човек. Смятам, че това е интересна, нетрадиционна изследователска позиция, която дава възможност да се установят функционални връзки, които по определен начин се включват в по-глобалните процеси на регулация на поведението.

В по-общ план трябва да се подчертае, че доц. Бъкрачева със своите разработки (отразени в 11 публикации) значително обогатява представата за **психосоциалната идентичност** като феномен отличаващ се с значителна динамика в своето изграждане и функциониране, сериозно свързан с факторите на средата и специфични индивидуалните особености (наличие на партньор, наличие на деца, клубна дейност, интерес към социалните мрежи) и оказващ съществено влияние върху адаптивността на индивида. Установена е най-адаптивната стратегия за съвременните условия, свързана с отлагане на стабилните избори, удължаване на периода на търсене т.е. на самоопределяне.

В плана на няколко изследвания е постигнато разширяване на представата и за **копинг стратегиите** като феномен, за неговото взаимодействие с други динамични променливи, като идентичността и резултативните ефект, до които води неговата специфика. Изведен е най-ефективния модел на реакция в съвременен контекст, определен от доц. Бакрачева като акомодативен копинг, предполагащ себerefлексия с фокус преосмисляне на възможностите и преформулиране на целите в ситуации, в които активните поведния не са възможни, а пасивността е лукс. Изведени са

специфични копинг стратегии - бягство от реалността във виртуалния свят, споделянето на конспиративни теории и мотивацията за татуиране.

Психично благополучие е подобласт присъстваща в девет от приложените от кандидатката публикации (3.1., 4.1., 4.2., 7.1., 7.2., 7.12., 7.38., 7.39., 7.40.). То е в центъра на вниманието на представената от доц М. Бакрачева монография „Проактивен Майндфулнес – пътища към психично благополучие и процъфтяване“, издадена през 2020 година, с обем, 232 с.. Постигнато е систематизиране на изследванията в позитивната психология и е представено интегрирането на хедонистичния и евдемоничния подход от перспективата на теорията на процъфтяването. Изведени са тенденции, които поставят определен акцент върху различието на предикторите на щастието, удовлетвореността от живота и благополучието, независимо от тяхната взаимосвързаност. Изследването подсказва, че психичното благополучие е процес на научаване и Бакрачева извежда модели за интервенции и програми за изграждане на майндфулнес.

Виртуалната идентичност е подобласт, която присъства в седем от приложените от доц. Бакрачева публикации (4.2.,7.4., 7.6.,7.9.,7.16., 7.20., 7.31.). Споделям мнението на доц. Бакрачева, че приносът ѝ в това изследователско направление е новия подход, който прилага към изучаване на виртуалната идентичност като компонент на общата самоопределеност. Доказва се, че времето прекарано в социалните мрежи, представлява копинг поведение в условията на високо възприеман стрес, несигурност, и изисквания към поддържане на идентичност и правене на избори. Разкрити са идентични закономерности във виртуалния свят относно влиянието на социалните норми и връзката между копинг стратегиите и активната и пасивна поведенческа идентичност.

Приложните приноси на доц. Бакрачева са свързани с почти всички проведени от нея изследвания. Те могат да се разделят на две основни групи: а) Адатиране и разработване на скали, отличаващи се с добри психометрични показатели, за измерване на: „психосоциална идентичност“, „преживаната дереализация“ при използване на социалните мрежи, измерване на „националната идентичност“, „мотивацията за учене“, „стереотипите и социалните нагласи и конспиративните теории“, „методика за анализ на визуалното съдържание“ и други;

б) Извеждане на модели и насоки за разработване на програми и интервенции за подкрепа на личностната самоопределеност, себerefлексия и копинг поведения, които осигуряват оптимална лична ефективност и функциониране; Концептуален модел, фокусиран върху възможностите за скъсяване на периода на адаптация към промяна във физическата среда и/или свързаните с това преживявания и страхове, определени като „състояние на безтегловност“ и др.

Публикационната активност на доц. Бакрачева е свързана и с научните ѝ приноси с подчертано социална значимост в подобласти като: **превенция на насилието** (4.2.,6.1.,6.2.,7.29.,7.37.), **родителския стил** (7.8.,7.10.,7.14.,7.19.), **образователния процес** (7.23., 7.42., 9.2.), **интеркултурния диалог** (7.13, 7.28., 7.34., 7.36.), **потребностите на лицата в неравностойно положение** (6.3., 7.27., 7.43.).

Резултатите от изследванията на доц. Бакрачева имат сериозен принос за обогатяване на съвременните знания в областта на общата психология (психология на личността) и възрастовата психология, а също за различните практически ориентирани области на психологията – педагогическа психология, трудова психология, спортна психология, социална психология, консултативна психология и др.

Личното ми впечатление от научната продукция на доц. д-р Маргарита Бакрачева, както и от съвместната ни работа през годините е, че тя е задълбочен, прецизен изследовател, ориентиран към емпирична проверка на оригинални концепции и подходи, с висока методологична култура и компетенции за анализ на фундаментални и приложни проблеми в областта на психологията. Тя се отличава с подчертан интелектуален потенциал, изключителна активност, работоспособност и готовност за екипна работа.

*

Обобщено, монографичните трудове и другите публикации на доц. Бакрачева в областта, в която тя кандидатства свидетелстват за сериозни **теоретичени, емпирични и методологични приноси**. Ще си позволя в синтезиран вариант да посоча част от тях:

- 1) На базата на задълбочен анализ на съществуващите до момента концепции и изследвания са формулирани подчертано модерни виждания за взаимодействието между психосоциалната идентичност, копинг стратегиите и психичното благополучие във връзка с

протичащите адаптационни процеси към актуалните условия на живот и развитие на съвременния човек (подчертано стресогенния характер на средата, наличието на алтернативна виртуална реалност и др.).

- 2) По емиричен път са разкрити съществени закономерности на функционирането на индивида в условията на ежедневен стрес в зависимост от личностната определеност. Разширена е представата за динамичния аспект на идентичността.
- 3) Обогатена е представата за функционалния потенциал на копинг стратегиите. Установена е възможността им да въздействат върху варирането на отделни компоненти на личностната определеност;
- 4) Психичното благополучие емпирично е очертано като резултативно повлияно от адаптацията на индивида към социалната среда на базата на функционалното взаимодействие между личностната определеност и прилаганите копинг стратегии, допълнено от влиянието на актуални индивидуални характеристики като възраст, наличие на партньор и деца, клубна принадлежност, време прекалено в социалните мрежи;
- 5) Сериозният интерес на индивида към виртуалната реалност е изведен като съществен елемент от копинг поведението в условията на високо възприеман стрес, несигурност, изисквания за поддържане на идентичност и правене на избори;
- 6) В приложен план са разработени модели и програми насочени към подпомагане на индивида в постигането на по-висока удовлетвореност и щастие, процъфтяване.
- 7) Разработени са оригинални подходи и методи на изследване, визиращи личностни и индивидуални характеристики и регулативни аспекти на функционирането на индивида.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Единственият кандидат в конкурса за професор по научна специалност “Обща и възрастова психология“ за нуждите на СУ „Климент Охридски доц. Маргарита Ангелова Стефанова Бакрачева е изследовател и преподавател с видимо присъствие в конкретната област. Чрез публикационната си активност и качеството на своите

публикации тя се представя като компетентен и задълбочен професионалист, с широка литературна осведоменост и задълбочен творчески подход, със сериозно отношение към психологичната практиката и с остро социално чувство за актуалността на проучваните проблеми.

Доц. Маргарита Стефанова-Бакрачева отговаря на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“.

Всичко това ми дава основание с увереност да гласувам за присъждането на доц. Маргарита Авгелова Стефанова-Бакрачева академичната длъжност „професор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2 Психология (обща и възрастова психология) и да препоръчам на членовете на журито също да подкрепят този избор.

17. 07. 2021 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Проф. д-р Румяна Божинова